

ПИТАННЯ ЕТНОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НА СТОРІНКАХ «ПЕРВІСНОГО ГРОМАДЯНСТВА»

У статті здійснено історіографічний огляд висвітлення проблем етнологічної термінології на сторінках часопису «Первісне громадянство та його пережитки на Україні». Подано характеристику загальних критеріїв, що застосовувалися до формування понятійного апарату вітчизняного народознавства 20-х – початку 30-х років ХХ ст., проілюстровано провідні підходи вітчизняних та зарубіжних учених (К. Грушевської, К. Копержинського, Є. Кагарова, О. Ветухова, Хв. Вовка, А. Ковалівського, Я. Бистрона, Я. Чекановського, Поля Ріве та ін.).

Ключові слова: предметна сфера етнографії, міждисциплінарні розмежування, народознавство, антропологія, етнологія, етнографія.

The article provides a historiographical review of the issues of ethnological terminology on the pages of the journal *The Primitive Citizenship and Its Remnants in Ukraine*. It also gives the characteristics of general criteria, which were applied to forming the conceptual apparatus of the 1920s to early 1930s domestic ethnology; illustrated are the leading approaches of domestic and foreign scholars (Kateryna Hrushevskya, Kostiantyn Koperzhynskyy, Yevhen Kaharov, Oleksa Vetukhiv, Khvedir Vovk, Andriy Kovalivskyy, Jan Stanisław Bystroń, Jan Czekanowski, Paul Rivet, and others).

Keywords: subject area of ethnography, interdisciplinary delimitations, ethnography, anthropology, ethnology, ethnography.

Помітний поступ українського народознавства 20-х – початку 30-х років ХХ ст. переконливо маніфестували не лише повноцінна інституалізація дисципліни, фундаментальні наукові напрацювання, а й розмаїття тогочасної профільної періодики, на шпальтах видань якої широко обговорювалися питання предметної сфери, методики та методології науки, вектору дослідницького пошуку, характеру прикладних студій тогочасних етнологічних установ [1; 5; 6]. Зокрема, про понятійний апарат та вироблення наукової термінології йшлося на сторінках «Наукового збірника» Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури; «Етнографічного вісника» – періодичного органу Етнографічної комісії тощо. Справі розвитку етнології 1920-х років та розроблення науково-теоретичних аспектів її поступу, визначенню її предметної сфери добре прислужилися і друковані видання («Матеріали до української етнології», «Бюлетень» Музею-кабінету етнології та антропології ім. Хв. Вовка, а також «Побут» і «Записки» Всеукраїнського етнографічного товариства) [9, с. 122–128].

Проте чи не найбільший науковий резонанс і вплив на розвиток народознавства

цієї доби справив редагований К. Грушевською часопис «Первісне громадянство та його пережитки на Україні» – найавторитетніше народознавче видання УАН¹. Зауважимо, що саме за допомогою науково визнаної, високопрофесійної академічної періодики М. Грушевський – очільник Історичної секції (що вже в 1927 р. фактично контролювала роботу створених з його ініціативи історичних установ УАН) – і його послідовники прагнули модернізувати вітчизняний науковий простір, употужнити його інформативно, збагатити європейським досвідом та новими теоретичними напрацюваннями. Періодичні видання Історичної секції (журнал «Україна» та науковий збірник «Наукові записки Історичної секції УАН»), а також етнологічний журнал «Первісне громадянство та його пережитки на Україні» (1926–1929), започаткований при Асоціації культурно-історичного дослідження як спільний друкований орган Кабінету примітивної культури, Комісії історичної пісенності та Культурно-історичної комісії ВУАН Науково-дослідної кафедри історії України публікували розвідки й повідомлення про нові дослідження із царини світового народознавства; репрезентували інформацію про обговорення тогочасних

наукових течій та шкіл; оприлюднювали рецензії, методичні матеріали. Зокрема, уже сам підзаголовок видання «Первісне громадянство» – «Примітивна культура та її пережитки на Україні. Соціальна преісторія. Народна творчість та її соціологічні підстави» розкриває цілі часопису, а вміщені в ньому публікації актуального наукового змісту й новаторського методологічного спрямування К. Грушевської, академіка М. Грушевського, Ф. Савченка, В. Гнатюка, К. Копержинського репрезентували програмні завдання Етнологічного відділу (або ще як його називали – Відділу примітивної культури). Метою Етнологічного відділу – цього провідного профільного осередку УАН було а) висвітлення на принципах історично-порівняльного методу та установлені у визнаних європейських наукових центрах соціологічної методології студювання генетичних витоків етнокультурних реалій (шляхом дослідження пережитків примітивної культури в українській обрядовості, народному світогляді та фольклорі); б) виявлення слов'янських, античних, передньоазійських і західноєвропейських впливів та аналогій в українській культурі. Перший випуск згаданого наукового журналу (що став успішним втіленням нереалізованого М. Грушевським в еміграції проекту видання «Річника Українського соціологічного інституту») вийшов друком 1926 року. У «Вступному слові» до цього випуску «Первісного громадянства» М. Грушевський чітко окреслив завдання майбутньої етнологічної інституції, зауваживши, що ще «...приступаючи в 1919 році до організації Українського соціологічного Інституту <...> я одним з головних завдань поставив організацію студій примітивної культури, використання їх для в'яснення українських пережитків та висвітлення соціальної преісторії України. В сім напрямі і дійсно пішла робота семінарія примітивної культури» [4, с. IV].

Історично-етнологічний профіль діяльності новостворених етнологічних установ Історичної секції УАН та заснованого ними часопису, як зазначалося, не лише окреслювався вже їхніми назвами, а й детермінувався проголошеними цілями, що у світлі наукових інтересів (зосереджених у площині історичної дисципліни) ініціатора їх створення М. Грушевського

було цілком природним. Залучення вченим до своєї дослідницької сфери фольклорних джерел слугувало одним із засобів належного удокументування його історичних студій і генерування висновків щодо суспільно-історичних процесів і явищ часів первісності, для реконструкції яких М. Грушевському в його роботі над «Історією України-Русі» писемних матеріалів відчутно бракувало. До того ж у 20-х роках ХХ ст. фольклор розглядався як складова частина етнології, проблематика якої закорінювалася в питання етногенези й етнічної історії народу й мала актуальні державно-національні смисли та контексти. Впливом тогочасних політично-історичних пріоритетів та авторитетом М. Грушевського якраз і пояснюється деяке домінування у вітчизняному народознавстві цієї доби суто етнологічної тематики та притаманної цій дисципліні методології.

Водночас у процесі поступової диференціації україністичних студій, профільного розмежування у сфері цього сегменту гуманітарних наук, активно розвиваються узasadнені модерною методологією власне фольклористичні дослідження, висліди яких виразно постають у тогочасних працях К. Грушевської (проте суто фольклористичних аспектів діяльності дослідниці цього часу ми не торкатимемося в даній розвідці).

Щодо вживаної в публікаціях часопису термінології та, зокрема, запровадженого М. Грушевським ключового поняття «примітивна культура», означуваного ним як «продукт примітивної стадії розвитку людських спільнот», то, як писав учений, «під сею примітивною стадією – з огляду на умовність і велику розтягненість сього терміну се треба пояснити – розуміємо життя, яке в сфері продукції ще не дійшло до поділу праці, в сфері соціальної не доступило до класової диференціації суспільности, в сфері інтелектуальній не переступило зони, що відділяє мишлення прелогічне, з його містичною синтетичністю, від новішої аналітичної раціоналістичної мисли. Ся стадія життя – дуже велика в абрисах своїх не завсіди чітка – сягає в безконечно далекі глибини людського життя. Але в деяких ділянках вона часом держиться живо і діяльно серед значного культурного поступу в інших сферах...» [4, с. VI].

Дослідник у своєму «Вступному слові» до першого випуску часопису аналізує здобутки й досягнення сучасної йому гуманітаристики, її методологічні трансформації, що були детерміновані як істотним розширенням джерельної бази, так і постановням нових концепційних підходів і з'явою нових теорій: на зміну «застарілої... анімістичної теорії Тейлора прийшла магічна теорія Фрезера..., далі «прелогічна концепція Леві-Брюлля», що обґрунтувала «неможливість розв'язування психологічних проблем примітивного життя методами сучасного логічного думання», далі – Дюркгеймова «французька соціологічна школа», яка «навчила твердо і ясно оперувати «соціальними фактами». Відтак, резюмує учений, «остання чверть століття визначилась великими поступами в пізнанню і розумінню первісного світогляду і людських взаємовідносин та переживань тих первісних ідей і форм життя на вищих стадіях культури і громадської організації» [4, с. III].

З огляду на ці новітні методологічні трансформації європейської гуманітаристики, М. Грушевський предметно й чітко постулює завдання для нової генерації вітчизняних науковців: «Преісторія мисли і словесної творчості, обряду, морали і права, очевидно, повинна бути так само розроблена, як і преісторія техніки і пластичного мистецтва...» [4, с. III]. Учений наголошує на потребі студіювання духовних аспектів культури, констатує, що «...невідклично встають перед дослідниками культури і соціального ладу проблеми преісторії ріжних відносин і явищ з сеї сфери».

М. Грушевський не обмежується розробкою загального вектора етнологічної дослідницької й популяризаторської діяльності співробітників Кабінету примітивної культури – видавців часопису «Первісне громадянство», а розписує для них до деталей напрямки конкретних студій у порівняльному ракурсі (з урахуванням міграційної теорії, можливих запозичень і культурних паралелей), які, на його думку, передбачають «ґрунтовне студіювання всього, що робиться в досліді пережитків примітивної культури в народів слов'янських, індоєвропейських та всіх прилеглих до України територій» [4, с. VII]. Далі вчений подає докладну програму вивчення соціального побуту при-

митивних спільнот у його проекції на пережиткові явища сучасного громадського життя цивілізованих народів у такій послідовності: «Студії інтелектуальної і соціальної культури нижче-культурних народів взагалі як матеріалу для виявлення підоснови сих пережитків. Систематичне дослідження українського фольклору і побуту особливо в найбільш законсервованих частинах України, щоб узяти все, що ще можна взяти для дослідження пережитків старого світогляду і побуту»².

Детальне, можливо скрупулятне, методичне дослідження українського фольклорного, нового і давніше зібраного матеріалу під сим кутом: реконструкції старого світогляду і соціальних принципів» [4, с. VII] з метою виявлення в них пережиткових складових.

М. Грушевський доручив (що цілком логічно і справедливо) опікуватися підготовкою та редагувати це новостворене етнологічне видання – «Первісне громадянство» своїй талановитій дочці Катерині, щирій послідовниці й сподвижниці, яка добре вже на цей час зарекомендувала себе не лише в статусі непересічного ученого, а й у ролі здібного едитора та організатора. Як редактор часопису дослідниця спрямувала його зміст (на відміну від інших етнографічних журналів) на опублікування не польових записів та матеріалів, а винятково дослідницьких текстів, статей і розвідок у двох напрямках: 1) оригінальні наукові студії; 2) критично-бібліографічні матеріали. Відповідно до цього підходу матеріали видання структурно поділялися на такі підрозділи: «Розвідки й замітки»; «Критика й бібліографія».

На сторінках редагованого К. Грушевською журналу «Первісне громадянство» поміщалися ґрунтовні наукові розвідки, рецензії та розлогі аналітичні огляди нових досліджень з європейської етнології, розгорталися широкі обговорення актуальних наукових теорій, дослідницьких напрямів, друкувалися інформативні матеріали. Опубліковані в щорічнику наукові статті М. Грушевського, Ф. Колесси, В. Камінського, Ф. Савченка, К. Копержинського, К. Квітки, Д. Зеленіна, Є. Кагарова, Поля Ріве та інших вітчизняних і зарубіжних учених засвідчували помітні зрушення, що відбувалися у 20-х роках ХХ ст. в осмисленні академічною етноло-

гією (передусім науковцями, об'єднаними довкола очолюваного К. Грушевською Етнологічного відділу) науково-методологічних засад розвитку дисципліни.

Найпродуктивнішим автором часопису «Первісне громадянство» була сама К. Грушевська, яка видрукувала на його сторінках 15 статей, 16 рецензій і 3 програми-запитальники. Її публікації – це головню наукові студії з української та загальної етнології, з-поміж яких – статті та рецензії, що стосуються методологічних засад розвитку етнологічної науки, визначення її дослідницької сфери та розмежування із суміжними дисциплінами.

Щодо конкретного внеску часопису «Первісне громадянство» в розробку проблем історії і теорії науки, то саме завдяки інтегрованості його головної редакторки К. Грушевської та наукового очільника й опікуна всіх установ Історичної секції ВУАН М. Грушевського до європейського наукового простору й використанню ними набутоків західної етнології для інтерпретації українських матеріалів вітчизняна етнологічна наука 1920-х – початку 1930-х років досягає нових рівнів не лише в трактуваннях джерел національної фактологічної бази, але й у своєму теоретичному поступі. Зокрема, доробок співробітників та керівника Етнологічного відділу (Відділу примітивної культури) Катерини Грушевської в осмисленні ключових питань етнологічної дисципліни якраз і є важливим передусім з науково-методологічного погляду. На шпальтах друкованого органу цієї народознавчої установи розгортаються термінологічні дискусії (про систематику та понятійний апарат в народознавстві, про методологію та завдання української етнографії і розмежування дослідницьких сфер спеціального та загального народознавства тощо). Їх зміст найяскравіше відбився в публікаціях К. Копержинського, Поля Ріве та К. Грушевської, котра (як очільниця часопису) не лише ініціювала обговорення актуальної проблематики в межах загальноукраїнського дискурсу, але й залучала до участі в цих процесах знаних зарубіжних дослідників. Так, вона запросила до співпраці з виданням «Первісне громадянство» відомого французького етнолога, генерального секретаря Паризького Товариства американістів Поля Ріве. У підготовленій на

замовлення редакції «Первісного громадянства» розвідці Поля Ріве «Вивчення людини. Антропологія» порушувалися важливі питання: методології науки про людину; потреби узгодження дефініцій дисциплін «антропологія», «етнографія», «етнологія», «фольклор»; обстоювалася ідея про єдину, цілісну науку антропологію [8, с. 3], що об'єднує всі згадані галузі знання. Як послідовник і представник французької антропологічної школи Поля Брока, Поль Ріве дотримувався широкого розуміння значення терміна «антропологія» – в смислі синтези різних дисциплін («анатомічна антропологія, біологічна антропологія, етнологія, передісторична антропологія, лінгвістична антропологія, демографія й методична географія»). Попри ці уявлення про дифеніцію «антропології» як синтетичної науки, Поль Ріве, однак, констатує реальні термінологічні трансформації, які відбулися з часу започаткування цього підходу і пов'язані з диференціацією й галузевою спеціалізацією наук про людину, що спричинило зміну змісту дисциплін та звуження слова «антропологія» до означення винятково фізичних характеристик людських рас [див.: 8, с. 4]. «Відтак, для найменування науки про людину, – наголошує учений, – з'явилася потреба запровадження нового терміна; звідтоді слово “етнологія” стало заміняти в звичайній мові все більше й більше старше слово “антропологія”...» «Слід пам'ятати, – слушно резюмує Поль Ріве, – що слово “етнологія”, не принісши ніякого нового змісту, являється точним синонімом слова “антропологія” в його первісному значенні» [8, с. 5].

У публікаціях «Первісного громадянства», як наголошувалося, широко і професійно дебатовуються питання про сутність термінів «народознавство», «етнологія», «етнографія», «антропологія», «фольклор» тощо. Так, розлогий огляд інтерпретацій співвідношення предметних сфер суміжних народознавчих дисциплін та усталення в наукових практиках відповідної термінології містить стаття К. Копержинського (1894–1953), який осмислює домінуючі теоретичні постулати й позитивно оцінює заслуги французького професора Поля Ріве в розкритті методології науки про людину. Водночас дослідник ґрунтовно аналізує оприлюдне-

ні погляди щодо сутності народознавчої термінології відомих польських учених – Яна Бистроня та Яна Чекановського, а також знаного етнолога Є. Кагарова [7, с. 97–109]. К. Копержинський акцентує увагу на своєрідності розуміння народознавчої термінології згаданими польськими вченими, що назагал було подібним в обох авторів як щодо вузького трактування ключового поняття «антропологія», так і щодо співвідношення понятійних смислів означень інших народознавчих дисциплін: «Загальна соціологія дає загальну теорію з'явищ суспільних, описова соціологія реєструє й класифікує суспільні з'явища. Обидві рівночасно становлять предмет етнографії, етнології й історії культури» [7, с. 101]. Стосовно предмета дослідження кожної з них зокрема, то, за Я. Чекановським, «етнографія дає монографічні описи поодиноких народів – матеріальної і духовної культури у зв'язку із суспільними інституціями. Етнологія трактує про ті ж самі з'явища в спосіб порівняльний. Історія культури досліджує їх у часі» [7, с. 101]. Щодо фольклору як науки, то, на думку Я. Чекановського, його дослідницьким полем є «вірування, забобони й народна словесність».

У рамках термінологічної дискусії К. Копержинський аналізує й оцінює також підходи Є. Кагарова: розглядає наведені ним класифікації та перелік різноманітних дефініцій «етнографії», «етнології» і «фольклору»; зупиняється на його аргументації проти розмежування, диференціації дослідницького поля «етнографії» й «етнології»; акцентує заперечення цим ученим унітаристських поглядів на науку про людину [5]. К. Копержинський солідаризується з поглядами Є. Кагарова щодо нелогічності змістового розрізнення термінів «етнологія», «етнографія»; щодо недоцільності й некоректності застосування за нових умов унітаристського підходу до вживання назви «антропологія» в широкому розумінні (що, як зазначалося, обстоював Поль Ріве). Дослідник наголошує, що «науку про людину в цілому краще б назвати етнологією (а не антропологією, під якою тепер розуміють антропологію фізичну)» [7, с. 108].

Науковець розмірковує над доконечністю розрізнення «deskриптивної етнології від просто етнології, чи то нарешті – етнографії від етнології», кон-

статуючи щодо тогочасних термінологічних практик таке: в Україні й Польщі «почало було прийматися в науці» відповідне розрізнення цих дисциплін. «Коли б ми, – пише учений із цього приводу, – розуміли етнологію, як науку, що теоретично, порівняльно-історичною методою, висвітлює й інтерпретує дані етнографічні, то тоді б етнографію довелось б вважати за певного роду відділ етнології, що має на меті розшукувати для неї [етнології. – Г. С.] джерела» [7, с. 105]. К. Копержинський поділяє погляд Є. Кагарова про некоректне сприйняття «описування, фіксації матеріалу за окрему науку» і зауважує, що «звичай вважати описування, фіксацію матеріалу за окрему науку не може не викликати заперечення». Як в історії, пояснює дослідник, розшукування і публікація джерел не є окремою наукою, так і в етнографії-етнології описове та порівняльне вивчення народів є об'єктом єдиної науки [див.: 7, с. 105].

Переконливі висновки К. Копержинський робить у цій публікації і щодо побутування народознавчої термінології в Україні. Превалювання того чи іншого терміна («етнологія», «етнографія», «народознавство») на українських землях в різні періоди мало історично-етапний характер і визначалося різними чинниками: характером контактів із європейськими науковими школами і впливом світових наукових течій, ідеологічним тиском політичних режимів, рівнем розвитку гуманітаристики, наявністю національно-демократичних свобод тощо. Зокрема, учений слушно зазначає, що в українській науковій літературі переважали терміни «етнографія» і «етнологія», які вживалися головню як синоніми; саме вони домінували в працях наукових кіл Києва, членів Львівського наукового товариства імені Шевченка; найчастіше використовувалися у періодичних виданнях і працях дослідників 1920-х років на Наддніпрянщині та як назви тогочасних офіційних академічних установ і товариств піддяданської України (Кабінет етнології та антропології ім. Хв. Вовка, Етнологічний відділ (або Відділ примітивної культури ВУАН), Етнологічно-краєзнавча секція Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури, Етнографічна комісія, Етнографічне товариство та ін). Термін «народознавство» (у значенні етно-

логія) використовувався також, проте дещо рідше. Зміст наукових періодичних і популярних видань кінця XIX – початку 20-х років XX ст. («Первісне громадянство», «Етнографічний вісник», «Матеріали до етнології») та численних наукових збірників і монографій переконує, що в тогочасній Україні не було жорсткого поділу народознавчої науки на ту, що вивчає чужі народи – «фолькеркунде» (або народознавство) та на ту, що вивчає власний народ – «фольксунде» (або фольклор), а терміни «етнологія», «етнографія», «народознавство» незрідка ототожнювалися.

З урахуванням існуючого на той час як в Україні, так і на Заході термінологічного «розброду», «надзвичайної розбіжності вживання одних і тих самих термінів», «немає змоги, – констатує К. Копержинський, – остаточно розв'язати спірне питання щодо дефініцій ключових понять» [див.: 7, с. 105]. Тому й не дивно, що сформульоване наприкінці XIX – на початку XX ст. положення провідного вітчизняного етнолога Ф. Вовка про етнографію як описову частину етнології [див.: 2] знайшло було широку підтримку інших українських учених та колективів академічних установ 20–30-х років XX ст. Так, на думку О. Вегухова, відомого харківського етнолога, «етнографія – наука, що нагромаджує матеріал, а етнологія – наука, що інтерпретує і узагальнює його; етнологія в Україні співвідноситься з українознавством та “виробничим краєзнавством”» [1, с. 22].

Подібної позиції щодо смислової відмінності «етнології» та «етнографії» дотримувався й інший харківський етнолог – А. Ковалівський, за яким етнографія (як опис народу) є «допомога до етнології (як науки про нарід), так само, як архівна справа і нумізматика є допоміжними науками для історії. Перші збирають матеріал, друга – опрацьовує та висвітлює його»... [6].

У цій дискусії К. Копержинський солідаризується з поглядами керівниці Етнологічного відділу К. Грушевської і заявляє, що він хоча й приєднується до унітаристів, проте не «промовляє проти розгалуження, спеціалізації поодиноких проблем етнології». Учений вважає «цілком слухним» міркування Є. Кагарова про беззмістовність і надуманість «контроверси» теорій унітаріїв і дуалістів щодо

поняття «антропологія», залучаючи як аргумент промовисту цитату останнього: «Як мені здається, вся контроверса порожня й зайва. Не можна ж бо через те, що антропологія етимологічно означає науку про людину, утворювати якусь всеосяжну царину знання, підкоривши їй етнографію та низку інших дисциплін. В історії наук процес диференціації, поступінного вилучення наукових дисциплін з первісно загальнішої царини знання становить звичайне явище» [7, с. 106].

Поділяючи унітаристський концепт термінологічного дискурсу, К. Копержинський все ж таки не робить категоричних висновків. Він обґрунтовує свою версію лише як одну з можливих, вдається до часткового узагальнення проблеми й зазначає, що в цій дискусії «приєднується до погляду К. Грушевської» про доцільність застосування терміна «етнологія» в широкому й у вузькому значенні. Зокрема, учений пропонує шляхи розмежування цих значень, наголошуючи, що «в разі прийняття етнології в широкому розумінні» «треба вужче розуміти термін етнографія» [7, с. 109], щоб все ж таки розрізнити «загальну» і «спеціальну» (або національну) етнологію.

Сама ж редакторка «Первісного громадянства» Катерина Грушевська не лише надала сторінки часопису для дискусії щодо цієї важливої термінологічної проблеми з етнології, але й активно долучилася до її обговорення. У статті «До взаємин між загальним і спеціальним народознавством», що постала як її реакція на публікацію професора Грацького університету В. Герамба щодо співвідношення загальної та спеціальної етнології, вона чітко артикулює своє розуміння питання [3, с. 110–114]. Зокрема, К. Грушевська докладно розглядає аргументацію автора згаданої статті Герамба про відносини між німецькою фольклористикою (Volkskunde), цебто спеціальною етнологією – наукою про народне життя окремої нації, та загальною етнологією (Völkerkunde) – наукою про народи взагалі. На її переконання, сфера спеціального народознавства (Volkskunde) лежить «між примітивом з одного боку і найвище розвиненою індивідуалістичною культурою» [3, с. 111]. Відтак, спеціальне народознавство «має завданням прослідити відносини між культурними течіями, що ними обмінюються сі три верстви (до-

лішня (примітивна), середня – народна, і верхня (індивідуалістично-міжнаціональна)), і досліджувати джерела культурних розвитків, які лежать в “матірній” верстві, підвалині вищої індивідуалістичної культури» [З, с. 111]. Вона солідаризується з Герамбом, за яким найнижча «матірня» верства (в розумінні примітиву), цілком переконливо описується як «колективістична культура», «асоціативне, прелогічне мишлення»; а «просякання впливів вищої культурної верстви в нижчу і навпаки» і є предметом дослідження спеціального народознавства [З, с. 111].

Поділяючи цю аргументацію Герамба щодо актуальності з'ясування предметного поля спеціального народознавства (важливість якого виправдовує, на думку К. Грушевської, наукову працю над ним), учена все ж таки не абсолютизує відмінностей між спеціальним і загальним народознавством, заявляючи, що розмежування між ними – «не таке вже принципове і властиво досить штучне». «Ріжниця між етнологією і *Volkskunde* <...> все таки спирається на ознаки секундарні, а не на протилежності принципів» [З, с. 113].

Щодо терміна «народознавство» (етнологія), то дослідниця вважає за доцільне його функціонування у двох значеннях: загальне народознавство – *Völkerkunde* (етнологія) – «наука про народи взагалі» та спеціальне народознавство – *Volkskunde* (чи «етнологія в приложенні до власного народу»), а відтак, з огляду на подібність їх дослідницьких завдань і методів, К. Грушевська наголошувала,

що диференціювати загальне і спеціальне народознавство чи виділяти спеціальне народознавство в окрему науку немає підстав. «Етнологія, чи загальне народознавство, – як підкреслювала вона, – досліджуючи різні народи землі, <...> мусить об'єднувати в своїй роботі обидва аспекти цього процесу – соціальний і культурно-історичний» [З, с. 114]. Учена слушно стверджувала, що тут не йдеться про дві різні науки, а лише про особливості дослідницького завдання, яке вирішується на конкретному матеріалі однієї країни (спеціальне народознавство) чи на подібному матеріалі різних країн і народів «як певної цілості» (загальне народознавство) [З, с. 114].

Аргументації і висновки К. Грушевської про предметне поле етнології і співвідношення між загальною та спеціальною етнологією засвідчують їх логічність і переконливість, а публікаційні матеріали та теоретичні концепти дослідниці ілюструють їх суголосність сучасним науковим інтерпретаціям, зрештою репрезентують її високу фахову ерудованість і дослідницький професіоналізм.

Примітка

¹ Див. ширше: Матяш І. «Зірка першої величини». Життєпис К. М. Грушевської. Київ, 2002.

² «Пор. мою [М. Грушевського. – Г. С.] статтю “Береження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання”, в “Україні”, 1925, кн. V».

Джерела та література

1. Ветухов О. Віхи на шляху від старої статичної етнографії до сучасної динамічної етнології та краєзнавства : (про минулий та сучасний стан етнографії). *Науковий збірник Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури*. Харків, 1927. Ч. 7.

2. Вовк Хв. Дещо про теперішній стан і завдання української етнології. *Федір Вовк. Сторінка наукової спадщини та бібліографія праць*. Київ, 2002.

3. Грушевська К. До питань систематики і термінології в народознавстві: До взаємин між загальним і спеціальним народознавством. *Первісне громадянство і його пережитки на Україні*. 1928. Вип. 2/3. С. 110–114.

4. Грушевський М. Вступне слово. *Первісне громадянство і його пережитки на Україні*. 1926. Вип. 1, 2.

5. Кагаров Є. Завдання та методи етнографії. *Етнографічний вісник*. Київ, 1928. Кн. 7. С. 3–44.

6. Ковалівський А. Етнографія та етнологія. *Червоний шлях*. 1925. Кн. 10. С. 127–131.

7. Копержинський К. До питань систематики і термінології в народознавстві: Декілька уваг про сучасне розуміння термінів: антропологія, народознавство, етнографія і фольклор. *Первісне громадянство та його пережитки в Україні*. 1928. Вип. 2/3. С. 97–109.
8. Ріве П. Вивчення людини (антропологія). *Первісне громадянство та його пережитки на Україні*. 1928. Вип. I. С. 3–20.
9. Скришник Г. Етнографічні музеї України. Київ, 1989.
10. Шевчук Т. Фольклористичні етюди. Біла Церква, 2017.
11. Юркова О. Діяльність Науково-дослідної кафедри історії України М. С. Грушевського (1924–1930 рр.). Київ, 1999.

References

1. VETUKHOV, Oleksa. Milestones on the Way from the Old Static Ethnography to the Modern Dynamic Ethnology and Local Lore: (About the Past and Present States of Ethnography). In: *Scientific Collection of the Kharkiv Research Department of the History of Ukrainian Culture*. Kharkiv, 1927, no. 7, iss. 1, pp. 1–29 [in Ukrainian].
2. VOVK, Khvedir. On the Current State and Tasks of Ukrainian Ethnology. In: Hanna SKRYPNYK ed., *Fedir Vovk: A History of His Scientific Heritage page and Bibliography of His Papers*. Kyiv: IASFE Press, 2002 [in Ukrainian].
3. HRUSHEVSKA, Kateryna. On Issues of Taxonomy and Terminology in Ethnography: On the Relationship between General and Special Ethnographies. In: Kateryna HRUSHEVSKA, ed., *The Primitive Citizenship and Its Remnants in Ukraine (Primitive Culture and Its Remnants in Ukraine, Social Prehistory. Folk Art in Sociological Prospect): A Scientific Yearbook*. All-Ukrainian Academy of Sciences' Cultural and Historical Committee. Kyiv: State Publishing House of Ukraine, 1928, iss. 2–3, pp. 110–114 [in Ukrainian].
4. HRUSHEVSKYI, Mykhaylo. Introduction. In: Kateryna HRUSHEVSKA, ed., *The Primitive Citizenship and Its Remnants in Ukraine (Primitive Culture and Its Remnants in Ukraine, Social Prehistory. Folk Art in Sociological Prospect): A Scientific Yearbook*. All-Ukrainian Academy of Sciences' Cultural and Historical Committee. Kyiv: State Publishing House of Ukraine, 1926, issues 1 and 2 [in Ukrainian].
5. KAHAROV, Yevhen. Tasks and Methods of ethnography. In: Andriy LOBODA and Viktor PETROV, eds.-in-chief, *The Ethnographic Herald*. Ethnographic Commission of the Ukrainian Academy of Sciences. Kyiv: Ukrainian Academy of Sciences Printing House, 1928, bk. 7, pp. 3–44 [in Ukrainian].
6. KOVALIVSKYI, Andriy. Ethnography and Ethnology. In: Oleksandr SHUMSKYI, ed., *The Red Path: A Monthly*. Kharkiv, 1927, no. 12, p. 180 [in Ukrainian].
7. KOPERZHYNSKYI, Kostiantyn. On Issues of Taxonomy and Terminology in Ethnology: A Few Notes on the Modern Understanding of the Following Terms: Anthropology, Ethnic Studies, Ethnography, and Folklore. In: In: Kateryna HRUSHEVSKA, ed., *The Primitive Citizenship and Its Remnants in Ukraine (Primitive Culture and Its Remnants in Ukraine, Social Prehistory. Folk Art in Sociological Prospect): A Scientific Yearbook*. All-Ukrainian Academy of Sciences' Cultural and Historical Committee. Kyiv: State Publishing House of Ukraine, 1928, iss. 2–3, pp. 97–109 [in Ukrainian].
8. RIVET, Paul. Human Studies (Anthropology). In: Kateryna HRUSHEVSKA, ed., *The Primitive Citizenship and Its Remnants in Ukraine (Primitive Culture and Its Remnants in Ukraine, Social Prehistory. Folk Art in Sociological Prospect): A Scientific Yearbook*. All-Ukrainian Academy of Sciences' Cultural and Historical Committee. Kyiv: State Publishing House of Ukraine, 1928, iss. 1, pp. 3–20 [in Ukrainian].
9. SKRYPNYK, Hanna. *Ethnographic Museums of Ukraine. Their Formation and Development*. AS of UkrSSR's M. Rytskyi Institute of Art Studies, Folklore and Ethnography. Kyiv: Scientific Thought, 1989, 301 pp., ill. [in Ukrainian].
10. SHEVCHUK, Tetiana. *Folkloristic Essays*. Bila Tserkva: Oleksandr Pshonkivskyi Publishing House, 2017, 258 pp. [in Ukrainian].
11. YURKOVA, Oksana. *Activities of Mykhaylo Hrushevskyyi's Research Department of Ukrainian History (1924–1930)*. Kyiv: NAS of Ukraine's Institute of History of Ukraine, 1999, 433 pp. [in Ukrainian].

SUMMARY

The article provides a historiographical review of the issues of ethnological terminology on the pages of the journal *The Primitive Citizenship and Its Remnants in Ukraine*. It also gives the characteristics of general criteria, which were applied to forming the conceptual apparatus of the 1920s to early 1930s domestic ethnology; illustrated are the leading approaches of domestic and foreign scholars (Kateryna Hrushevska, Kostiantyn Koperzhynskyi, Yevhen Kaharov, Oleksa Vetukhiv, Khvedir Vovk, Andriy Kovalivskyi, Jan Stanisław Bystroń, Jan Czekanowski, Paul Rivet, and others).

The study emphasizes the relevance of considering, on the pages of this journal by the researchers of the 1920s to early 1930s, the question of delimitating the subject areas of such ethnological disciplines as ethnology, ethnography, ethnic studies, folklore studies, as well as related sciences – anthropology, cultural history, sociology, etc. The role of Mykhaylo Hrushevskyi and Kateryna Hrushevska in developing methodological principles of national ethnology is accentuated.

Keywords: subject area of ethnography, interdisciplinary delimitations, ethnography, anthropology, ethnology, ethnography.